

OPINTOSUUNTA, POLIITTISEN KANNAN MUUTTUMINEN JA POLIITTISET ASEENTEET

Tapaustudkimus oikeus- ja valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelijoista Helsingin yliopistossa 1968–1969.*

Pentti Lammi — Risto Sänkiäho

Tutkimustehtävä ja aineisto

Suomalaisessa politiikan tutkimuksessa on yleensä käytetty koulutusvariaabelia vain yksilötasoisena »annettuna» tekijänä yksilöiden poliittista käyttäytymistä selitettäessä. Sitä prosessia, joka kouluympäristössä luo ja muokkaa nuorten poliittista käyttäytymistä ja poliittisia asenteita on tutkittu erittäin vähän. Vasta viime aikoina tällä alueella on tehty eräitä tutkimuksia.

Nyt raportoitava tutkimus pyrkii suppeana alustavana tutkimuksena liittymään tähän uuteen kouluympäristön poliittisia vaikutuksia selvittävään orientoitumiseen. Tavoitteena on antaa eräitä viitteitä siitä, että puoluekanta ja asenteet saattavat muuttua ja muokkaantua korkeakouluympäristössä.

Tutkimuksen aineisto kerättiin postikyselyllä. Perusjoukkona oli kaikki Helsingin yliopiston oikeus- ja valtiotieteellisessä tiedekunnassa 1968–1969 kirjoilla olleet miespuoliset opiskelijat. Otokseen otettiin 300 valtiotieteilijää ja 300 oikeustieteilijää. Kyselylomakkeet lähetettiin pääsiäisen jälkeisellä viikolla 1969.

Naispuoliset opiskelijat jätettiin tutkimuksen ulkopuolelle, koska aikaisempien tutkimusten perusteella voitiin olettaa muutoksen olevan samansuuntaisen kuin miespuolisten keskuudessa, joskin voimakkuudeltaan heikomman. Mahdollisuuksien rajoissa olevan otoksen pienuus ja halu tutkia muutosta sen selvittämisessä muodossaan johti tähän päätökseen.¹

Yhteensä lähetettiin siis kuusisataa kyselylomaketta, joista saatiin takaisin 464, eli 77.3 %. Palautusprosentti valtiotieteellisessä tiedekunnassa oli hieman korkeampi kuin oikeustieteellisessä. Syynä tähän lienee valtiotieteilijöiden suu-

* Tämän tutkimuksen aineisto on Pentti Lammien sosiologian pro gradu-tutkielmasta *Oikeustieteilijät ja valtiotieteilijät. Tutkimus oikeustieteellisen ja valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelijoiden poliittisesta kannasta, sen muuttumisesta sekä eräistä yhteiskunnallisista asenteista.* Helsingin Yliopisto, 1969.

rempi »kyselylomaketottumus». On ilmeisesti mahdollista, että tämä tottumus on saattanut ilmetä myös tavassa vastata erilaisiin kysymyksiin, erikoisesti asennevääntämiin. Tätä ei kuitenkaan ole tässä tutkimuksessa pystytty kontrolloimaan.

Poliittisen kannan muuttaminen

Lähtökohtana voidaan pitää kyselylomakkeen kysymystä, jossa tiedusteltiin oliko vastaaja muuttanut poliittista kantaansa opiskelun aikana. Vastausjakautuma tiedekunnittain on taulukossa 1.

Taulukko 1. Tiedekunta ja poliittisen kannan muuttaminen*

	V→O	V→K	O→V	O→K	ei m.	K→pois	Yht.	N
OT	2.7	2.3	6.9	9.2	78.0	.9 (2)	100	218
VT	.8	1.7	18.1	10.5	67.2	1.7 (4)	100	238
yht.	1.7	2.0	12.7	9.9	72.4	1.3	100	456

* OT = oikeustieteellinen

VT = valtiotieteellinen

V→O = vasemmistosta oikeistoon, V→K = vasemmistosta keskusta, O→V = oikeistosta vasemmistoon, O→K = oikeistosta keskusta, ei m. = ei muuttanut, K→p = keskustasta pois (frekvenssien vähyden takia ei eritellä suuntaa).

Taulukon mukaan valtiotieteitä opiskelevat ovat olleet poliittisesti »liikkuvia» kuin oikeustiedettä opiskelevat. Lisäksi molemmilla suunnilla virta on kulkenut oikealta keskusta tai vasemmalle ja se on ollut voimakkaampi valtiotieteitä opiskelevien keskuudessa. Samoin »vastavirta» vasemmalta keskusta tai oikealle on ollut jonkin verran voimakkaampi oikeustieteellisessä kuin valtiotieteellisessä opiskelijajoukossa.

Kantaansa muuttaneita tarkasteltiin vielä valtiotieteellisiä aineita opiskelevien osalta pääaineittain. Vaikka frekvenssit jäivät tällöin pieniksi on tuloksilla kenties tiettyä oirearvoa. Vasemmistosta oikeistoon muuttaneet lukivat pääaineenaan useimmiten kansantaloustiedettä, kun taas oikeistosta vasemmistoon muuttaneet lukivat valtio-oppia tai muita »varsinaisia» sosiaalitieteitä (sosiologia, sosiaalipsykologiaa, sosiaalipoliittikkaa) pääaineenaan.

Edellisen havainnon perusteella poliittisen kannan muuttamista voidaan kenties jossakin määrin selittää opiskelualaan kuuluvan tieteen kriittisyyden perinteellä; voitaneen sanoa, että kansantaloustiede sekä oikeustieteelliset opinnot ovat nykyiseen vallitsevaan järjestelmään mukauttavia eikä kriittisyys juuri ulotu järjestelmän perusteisiin. Sen sijaan muissa valtiotieteissä vallitsevat kysy-

myksenasettelut poikkeavat sängen paljon entisistä historiallisista ja juridisista kysymyksenasetteluista. Tällöin kiinnittyy huomio myös järjestelmän perusteisiin, jolloin opiskelijoille ilmenee mahdollinen ristiriita aikaisemman sosiaalistumisen ja vallitsevan todellisuuden välillä, mikä puolestaan saattaa aiheuttaa radikalisoitumista. Toinen syy radikalisoitumiseen saattaa olla ns. edistysusko, joka ilmeisesti vallitsee esim. sosiologiassa: uskotaan, että havaitut ongelmat pystytään ratkaisemaan.

Mitään tiettyä säännönmukaisuutta ei opiskeluaajan mukana kannan muuttamisessa näyttänyt tapahtuvan, tosin kauemmin opiskelleet olivat useammin vaihtaneet kantansa kuin vähemmän aikaa opiskelleet. Lienee niin, että yhtä kauan opiskelleetkin saattavat olla erilaisessa rakenteellisessa tilanteessa, jolloin myös poliittisen kannan muuttuminen tapahtuu sattumanvaraisemmin: toiset joutuvat johonkin tiettyyn vuorovaikutuskenttään eri aikaan, vaikka ovat aloittaneet lukunsa samana lukukautena.

Asenteiden faktorianalyttinen perustarkastelu

Kysymyslomakkeessa oli myös mukana 41 asenneväittämää, joiden avulla yritettiin mitata eräitä ajankohtaisia, lähinnä yhteiskuntaan liittyviä asenteita. Väittämiin oli seuraavat vastausvaihtoehdot:

1. ehdottomasti samaa mieltä
2. jokseenkin samaa mieltä
3. vaikea sanoa
4. hieman eri mieltä
5. ehdottomasti eri mieltä

Näistä 41 väittämästä karsittiin pois kahdeksan, koska ne eivät näyttäneet korreloivan lainkaan muitten väittämien kanssa. Loput 33 korreloitiin keskenään ja korrelaatiomatriisi faktoroiitiin pääkselimenetelmällä. Faktoreita laskettiin kaikkiaan kymmenen, joista viisi ensimmäistä otettiin Cattelin score-testin perusteella varimax ratkaisuun. Nämä viisi faktoria selittivät yhteisvarianssista kaikkiaan noin 39 %, mikä on tyydyttävä selitysmäärä tämän tyyppisessä tutkimuksessa.²

Ensimmäisellä faktorilla saivat huomattavimmat lataukset seuraavat 8 väittämää: 14, 7, 9, 11, 29, 31, 20, 25. Nämä kaikki ilmentävät mielipiteitä maamme nykyisen taloudellisen järjestelmän toiminnasta siihen kohdistetusta kritiikistä ja sen kehittämistä sosialistiseen suuntaan. Faktoria voidaan kutsua kapitalismi/sosialismi-faktoriksi.

Toisella faktorilla korkeimmat lataukset ovat seuraavilla väittämillä: 18, 21, 22, 12, 15, 17, 27, 10, 30. Nämä koskevat yleensä poikkeavia ryhmiä tai hyväksytyjen normien rikkomista. Faktoria voidaan kutsua moraalisen konformisuuden faktoriksi.

Taulukko 2. Varimax-rotatation faktorit

Väittämät	I	II	III	IV	V	h ²
1. Poliittinen aktiivisuus on hyödyksi demokration ylläpitämiseksi	-.17	.24	.19	.37	-.17	.28
2. Opiskelijoiden tulisi saada valita yliopistonsa rehtori	-.26	.21	.49	.23	.04	.40
3. Opiskelijaedustus kykenee estämään harvinaisvaltaiset pyrkimykset tiedekunnissa	-.14	.03	.45	.05	-.09	.23
4. »Vanhan» valtaus oli opintodemokratian edistymisen kannalta onnistunut toimenpide	-.46	.24	.36	.20	.17	.46
5. Opiskelijoilla ei ole kylliksi pätevyyttä arvostella kurssivaatimusten sisältöä	.22	-.27	-.22	-.11	-.26	.25
6. Yksi ääni — yksi mies -periaate yliopistohallinnossa ei ole liian pitkälle menevä vaatimus	-.28	.07	.49	.11	.09	.34
7. Valtion olisi saatava suunnitella ja ohjata tuotantoa nykyistä enemmän	-.67	.10	.24	.18	.19	.58
8. Kuolemanrangaistusta pitäisi käyttää joissakin raskaissa rikoksissa	.03	-.18	-.01	-.50	-.14	.30
9. Nykyinen talousjärjestelmämme riistää työntekijöiltä heille kuuluvan osan voitosta	-.64	.08	.21	-.02	.20	.50
10. Monet, jotka kieltäytyvät aseellisesta palveluksesta ovat pinnareita	.39	-.33	-.24	-.25	-.41	.55
11. Suurteollisuuden sosialisointi johtaa tuotannon lamaantumiseen	.64	-.12	-.20	-.20	-.30	.59
12. Maanpuolustuksen asettaminen muiden arvojen yläpuolelle on kansallinen välttämättömyys	.34	-.37	-.08	-.18	-.35	.42
13. Huumausaineiden väärinkäyttö tulee lisääntymään voimakkaasti, ellei ruveta käyttämään ankarampia keinoja sen taltuttamiseksi	.26	-.29	.06	-.06	-.35	.28
14. Paras keino saada maamme taloudellista tilaa parannetuksi on yksityisyritysläisyyden suosiminen	.67	.02	-.16	-.18	-.37	.65
15. Homoseksualismia ei pitäisi pitää rangaistavana tekona	-.18	.47	.06	.21	.12	.29
16. Armeijamme määrärahoja on lisättävä	.50	-.23	-.26	-.02	-.42	.55
17. Rikollisemme tuomitaan liian ankariin rangaistuksiin	-.29	.36	.14	.22	.10	.29
18. Pornografinen kirjallisuus on sallittava	-.12	.58	.04	.02	.07	.36
19. Naisen tärkein tehtävä on olla perheenäiti	.11	-.23	-.13	-.29	-.31	.26
20. Jos työntekijät saisivat enemmän sananvaltaa tehtaiden johtamisessa, tehtaat toimisivat paremmin kuin nyt	-.56	.00	.28	.20	.13	.45
21. Repivät radio- ja tv-ohjelmat ovat epämiellyttäviä	.30	-.46	-.31	-.08	-.19	.44
22. Radio- ja tv-ohjelmissa ei tulisi puuttua sukupuolikiusymysten kaltaisiin arkoihin asioihin	.06	-.45	-.14	-.18	-.07	.46
23. Opintodemokratian ajaminen on joutavaa puuhaa	.16	-.21	-.41	-.41	-.08	.44
24. Suomen ei tulisi tukea kehitysmaita nykyistä enempää	.20	-.17	-.06	-.55	-.21	.42
25. Jos yksityisten tuotantolaitosten annettaisiin toimia ilman valtion valvontaa palkat olisivat paremmat ja oikeudenmukaisemmat kuin nyt	.55	-.11	-.09	-.29	-.13	.42

Väittämät	I	II	III	IV	V	h ²
26. On hyvä, että on olemassa ihmisiä, jotka jarruttavat uudistusten suorittamista	.11	— .11	— .49	— .02	— .15	.29
27. Pasifistit eivät ole isänmaallisia henkilöitä	.17	— .35	— .26	— .15	— .35	.36
28. Elintason kohottaminen on hyväksyttävä tavoiteltavaksi päämääräksi	.14	— .01	.00	— .03	— .40	.18
29. Oikeisto on käyttänyt kirkkoa etujensa ajamiseen	— .60	.29	.12	.17	.04	.48
30. Oikeuslaitoksemme ei kohtelee kaikkia henkilöitä samalla tavoin	— .51	.33	.10	.04	— .09	.39
31. Perustuslakimme suojaa paremmin yksityisen omistusoikeuden kuin yksilön vapauden	— .58	.28	.17	.04	.06	.45
32. Professorit, jotka osallistuvat aktiivisesti politiikkaan eivät pysty tekemään objektiivisia tutkimuksia	.04	— .26	.06	— .26	— .34	.26
33. Rikkaiden ja köyhien maiden välinen kuilu on poistettava	— .15	.01	.13	.54	.03	.33
Ominaisarvo	4.70	2.40	2.00	1.94	1.74	
Kok. var %	14.2	7.3	6.0	5.9	5.3	= 38.7

Kolmannella faktorilla saavat korkeita latauksia väittämät: 2, 6, 26, 3, 23, 4. Nämä koskevat selvästi opintodemokratiaa ja uudistusmielisyyttä. Täten faktoria voidaan kutsua yliopiston demokratisoimisen faktoriksi.

Neljännellä faktorilla saavat korkeimmat lataukset väittämät 33, 24, 8, 23, 1. Nämä koskevat ilmeisesti suhtautumista huonossa asemassa oleviin ryhmiin ja niiden auttamiseen. Faktoria voitaneen kutsua reformihalun tai kehityskokouksen faktoriksi.

Viidennellä faktorilla saavat korkean latauksen väittämät 16, 28, 10, 14, 12, 27, 13. Nämä koskevat ilmeisesti maamme nykyisten instituutioiden asemaa ja säilyttämistä, sillä armeija, elintaso ja yksityisyritteliäisyys saavat tällä korkeimmat lataukset. Faktoria voidaan kutsua nykyisen järjestelmän kannatuksen faktoriksi.

Analyysia jatkettiin sitten laskemalla kullakin faktorilla kaikille vastanneille pistemäärät, jotka kuvaavat heitä näillä ulottuvuuksilla. Kantansa muuttaneiden ryhmiä ja myös eri puolueryhmiä tarkasteltiin sitten ristiintaulukoiden kullakin faktorilla yhdistämällä faktorimäärät 4-luokkaisiksi. Faktoripistemäärien keskiarvo koko aineistossa kullakin faktorilla on 500 pistettä ja hajonta 100. Esityksen selventämiseksi on puolueista otettu mukaan vain kokoomus, sosiaalidemokraatit ja kansandemokraatit. Taulukoita voidaan nyt lukea faktoreittain vertaillen keskenään kantaansa muuttaneita ja myös pitämällä puolueen kokonaisjakautumia vertailukohteina.

Taulukko 3. Ryhmien sijoittuminen faktorille »Kapitalismi/sosialismi»

		Faktoripistemääräluokat				yht.	N
		—400	401—500	501—600	601—		
Pol.	V→O	37.5	50.0	12.5	—	100	8
	V→K	11.1	22.2	22.2	44.4	100	9
kant.	O→V	—	6.9	41.4	51.7	100	58
	muuttan.	O→K	15.6	48.9	31.1	4.4	100
Vert.	K→p	33.3	16.7	16.7	33.3	100	6
	KOK	34.6	44.0	18.9	2.5	100	159
	ryhmä	SDP	2.9	8.7	40.6	47.8	100
	SKDL	—	—	22.2	77.8	100	18

Ensimmäisen faktorin kohdalla (Taulukko 3) voimme havaita, että vasemmistosta oikeistoon kantansa muuttaneet sijoittuvat tälle faktorillekin siten, että heillä on kapitalismiin myönteinen asenne. Vasemmistosta keskustaan kantansa muuttaneet sijoittuvat faktorilla jo huomattavasti sosialismille myönteiseen päähän. Ehkäpä he ovat lähinnä niitä, jotka alkavat äänestää esim. liberaaleja, koska se sopii paremmin heidän nykyisen tai tulevan sosiaaliryhmän käyttäytymiseen.

Oikeistosta vasemmistoon kantansa muuttaneet näyttävät olevan melko selvästi vasemmistolaisia mielipiteiltään. Oikeistosta keskustaan kantansa muuttaneet ovat ehkä verrattavissa jossain määrin vasemmistosta keskustaan muuttaneisiin. Yliopisto »liberalisoi» heidän äänestyskäyttäytymisensä.

Taulukosta havaitaan myös, että kokoomuksessa on ehkä maltillisiksi sosialisteiksi luettavia noin 20 % ja SDP:ssä noin 11 % maltillisiksi oikeistolaisiksi luettavia. SKDL:a kannattavat ovat ilmeisesti sisäistäneet sosialistiset arvot hyvin, sillä näyttää siltä, että heidän joukossaan ei ole näennäissosialisteja. Tämä saattaa johtua siitä, että vasemmistolaisuus ei vielä toistaiseksi ole täysin legitimiä opiskelijoiden keskuudessa. Tällöin vasemmistolaiset joutuvat useammin perustelemaan näkökantojaan, jolloin heidän oma maailmankuvansa samalla selkenee ja jäsentyy.

Taulukko 4. Ryhmien sijoittuminen faktorille »Moraalinen konformisuus»

		Faktoripistemääräluokat				yht.	N
		—400	401—500	501—600	—600		
Pol.	V→O	50.0	12.5	25.0	12.5	100	8
	V→K	11.1	11.1	66.7	11.1	100	9
kant.	O→V	20.7	48.3	20.7	10.3	100	58
	muuttan.	O→K	37.8	28.9	22.2	11.1	100
Vert.	K→p	16.7	16.7	16.7	50.0	100	6
	KOK	23.9	23.9	27.0	25.2	100	159
	ryhmä	SDP	18.1	42.0	26.1	13.8	100
	SKDL	11.1	44.4	38.9	5.6	100	18

Toista faktoria tarkasteltaessa (Taulukko 4) saattaa havaita, että vasemmistosta oikeistoon kantaansa muuttaneet ovat verraten vähän taipuvaisia moraaliseen konformisuuteen, kun taas vasemmistosta keskustaan muuttaneet ilmeisestikin ovat tätä. Oikeistosta vasemmistoon muuttaneet ovat melkoisesti jakautuneita tällä faktorilla samoin myös oikeistosta keskustaan muuttaneet. Vaikka frekvenssin pienuus ei oikeastaan salli johtopäätösten tekoa, voidaan kuitenkin oireellisenä todeta keskustasta pois muuttaneiden moraalinen konformisuus.

Puolueyhdistä voi vain todeta SDP:n ja SKDL:n kannattajien jonkin verran vähäisempi moraalinen konformisuus kokoomuksen kannattajiin verrattuna.

Taulukko 5. Ryhmien sijoittuminen faktorille »Opintodemokratia»

		Faktoripistemääräluokat				yht.	N
		—400	401—500	501—600	—600		
Pol.	V→O	50.0	12.5	25.0	12.5	100	8
	V→K	11.1	33.3	11.1	44.4	100	9
kant.	O→V	22.4	48.3	19.0	10.3	100	58
	O→K	26.7	33.3	15.6	24.4	100	45
muuttan.	K→p	50.0	—	16.7	33.3	100	6
	KOK	20.1	20.7	30.2	28.9	100	159
Vert.	SDP	26.8	39.9	23.2	10.1	100	138
	SKDL	27.8	50.0	11.1	11.1	100	18

Kolmannen faktorin suhteen (Taulukko 5) voidaan ensiksi todeta vasemmistosta oikeistoon muuttaneiden suhtautuvan opintodemokratiaan suhteellisen myönteisesti, kun taas vasemmistosta keskustaan kantansa muuttaneet ovat huomattavasti harvemmin opintodemokratian kannalla. Oikeistosta vasemmistoon kantansa muuttaneet tuntuvat olevan myös verraten runsaslukuisesti opintodemokratian kannattajia. Oikeistosta keskustaan kantansa muuttaneet näyttävät olevan »maltillisempia» opintodemokratian kannattajia kuin oikeistosta vasemmistoon kantansa muuttaneet. Keskustasta pois kantansa muuttaneet ovat kokonaisuutena melko myönteisesti opintodemokratiaan suhtautuvia.

Kokoomuksen kannattajat näyttävät olevan huomattavasti useammin opintodemokratiaa vastaan kuin esim. SDP:ta kannattavat, mutta kaikkein opintodemokratiamyönteisimpiä ovat SKDL:n kannattajat. Jos verrataan esim. oikeistosta vasemmistoon kantansa muuttaneita SDP:n kannattajien saamiin arvoihin, havaitaan, että kantansa muuttaneet ovat innokkaampia opintodemokratian kannattajia kuin SDP:tä äänestävät.

Taulukko 6. Ryhmien sijoittuminen faktorille »Kehityskoisuus»

		Faktoripistemääräluokat				yht.	N
		—400	401—500	501—600	—600		
Pol.	V→O	25.0	12.5	12.5	50.0	100	8
	V→K	—	44.4	22.2	33.3	100	9
kant.	O→V	20.7	50.0	17.2	12.1	100	58
muuttan.	O→K	33.3	35.6	8.9	22.2	100	45
	K→p	—	33.3	50.0	16.7	100	6
Vert.	KOK	24.5	27.0	18.2	30.2	100	159
ryhmä	SDP	18.8	46.4	21.7	13.0	100	138
	SKDL	5.6	72.2	11.1	11.1	100	18

Jakautumat neljännellä faktorilla (Taulukko 6) kertovat taas, että vasemmistosta oikeistoon tai keskustaan muuttaneet suhtautuvat toisten auttamiseen negatiivisemmin kuin oikeistosta keskustaan tai vasemmistoon kantansa muuttaneet. Näiden ryhmien väliset erot ovat melko selvät.

Näyttää myös siltä, että kokoomuksen kannattajat suhtautuvat kielteisemmin muitten auttamiseen kuin SDP:n ja SKDL:n kannattajat. Toisaalta näyttää siltä, että muiden auttaminen ei ole minkään puolueen kohdalla täysin selvä asia, vaan kielteistä suhtautumista on kaikissa puolueissa, vähiten kuitenkin SKDL:ää kannattamaan siirtyneiden opiskelijain joukossa.

Taulukko 7. Ryhmien sijoittuminen faktorille »Nykyisen järjestelmän kannattaminen»

		Faktoripistemääräluokat				yht.	N
		—400	401—500	501—600	—600		
Pol.	V→O	37.5	12.5	25.0	25.0	100	8
	V→K	33.3	33.3	11.1	22.2	100	9
kant.	O→V	36.2	24.1	24.1	15.5	100	58
muuttan.	O→K	20.0	31.1	28.9	20.0	100	45
	K→p	33.3	66.7	—	—	100	6
Vert.	KOK	18.9	26.4	27.0	27.7	100	159
ryhmä	SDP	29.0	34.8	21.0	15.2	100	138
	SKDL	33.3	27.8	22.2	16.7	100	18

Seuraavalla faktorilla (Nykyisen järjestelmän kannattaminen, Taulukko 7) vasemmistosta keskustaan kantansa muuttaneet näyttävät suhtautuvan kielteisemmin nykyiseen järjestelmään kuin vasemmistosta oikeistoon kantansa muuttaneet. Oikeistosta vasemmistoon kantansa muuttaneet eivät suhtaudu yhtä kielteisesti nykyiseen järjestelmään kuin vasemmistosta keskustaan kantansa muuttaneet. Oikeistosta keskustaan kantansa muuttaneet ovat jo melko myön-

teisesti nykyiseen järjestelmään suhtautuvia. Ehkäpä kantansa muuttaneet eivät ole täysin kyenneet hylkäämään entisiä poliittisia näkökantojaan. Keskustasta pois kantansa muuttaneet sen sijaan näyttävät olevan verraten »marcuselaisia».

Kokoomuksen kannattajat näyttävät olevan selvästi enemmän nykyisen järjestelmän kannalla kuin SDP:n tai SKDL:n kannattajat. Toisaalta havaitaan, että mikään puolue ei ole täysin selvästi nykyistä järjestelmää vastaan. SDP:n ja SKDL:n kannattajat jakautuvat lähes samalla tavoin eri faktoripistemääräluokkiin. Myös kokoomuksen kannattajien joukossa on nykyiseen järjestelmään kielteisesti suhtautuvia »marcuselaisia».

Yhteenvedona faktoripistemäärien jakautumista koskevasta tarkastelusta voidaan todeta, että kaikkein selvimmin puoluekanta näytti vaikuttavan faktorilla kapitalismi-sosialismi, jolla myös ne, jotka ilmoittivat poliittisen kantansa muuttuneen, näyttivät omaksuneen ilmoittamansa kannan verraten selvästi. Keskustaan kantansa muuttaneet näyttivät lähinnä muuttaneen vain äänestyskäyttäytymistään yliopistossa vallitsevan liberaalin ilmapiirin ja ehkä uuden statuksen mukaiseksi.

Muilla faktoreilla ei poliittinen kanta näyttänyt erottelevan ryhmiä yhtä selvästi, ilmeisesti sosiaalinen tausta, aikaisempi asuinpaikka, nykyinen tiedekunta yms. seikat vaikuttavat suhtautumistapaan voimakkaammin kuin pelkkä puoluekanta.

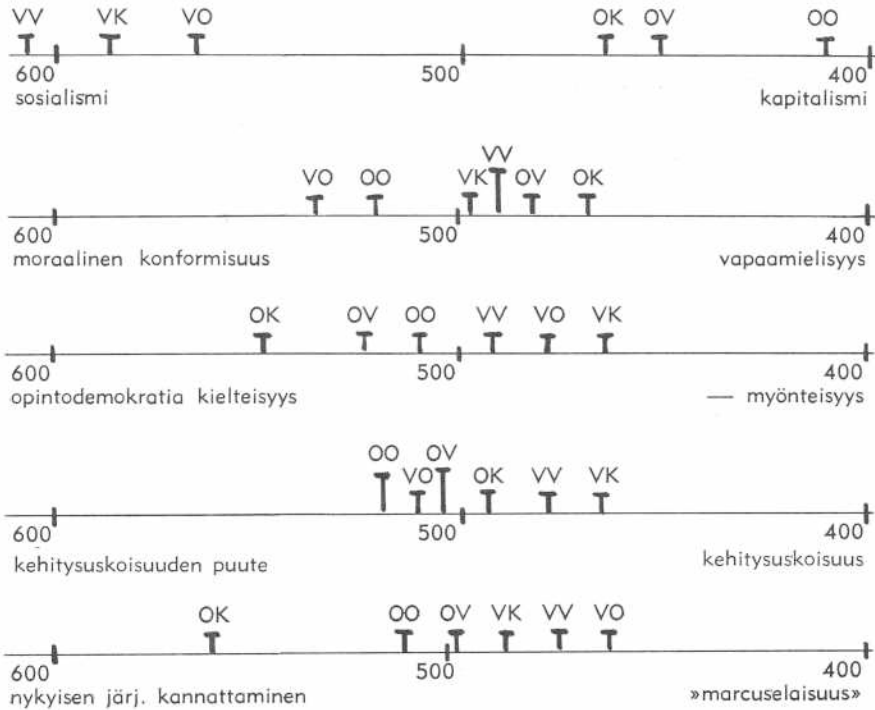
Erotteluanalyysi puoluekanta/opintosuunta ryhmillä

Puoluekannan ja faktoripistemäärien ristiintaulukoinnin jälkeen analyysia jatkettiin tarkastelemalla, mitkä faktorit ja yksityiset väittämät erottelevat eri opiskelijaryhmät toisistaan. Analyysimenetelmäksi valittiin erotteluanalyysi, millä saadaan selville apriori muodostettuja ryhmiä toisistaan parhaiten erottelevat muuttujien lineaarikombinaatiot.³

Tässä tutkimuksessa jaettiin aineisto ensinnä ryhmiin tiedekunnan ja puoluekannan mukaan ja toiseksi pelkästään puoluekannan mukaan. Ensimmäisessä ryhmittelyssä luokiteltiin aineisto kuuteen luokkaan seuraavasti: oikeistolaiset oikeustieteilijät (käytetään lyhennystä OO), joihin kuuluvat kaikki haastatteluhetkellä kokoomusta, ruotsalaista kansanpuoluetta, liberaaleja, keskustapuoluetta tai maaseudunpuoluetta kannattaneet oikeustieteellisen tiedekunnan opiskelijat, oikeistolaiset kansantaloustieteenopiskelijat (OK), oikeistolaiset valtiotieteilijät (OV), muuta kuin kansantaloustiedettä pääaineenaan lukevat valtiotieteellisen tiedekunnan opiskelijat, vasemmistolaiset oikeustieteilijät (VO) sosialidemokraatteja tai kansandemokraatteja kannattaneet oikeustieteellisen tiedekunnan opiskelijat, vasemmistolaiset kansantaloustieteilijät (VK) ja vasemmistolaiset valtiotieteilijät (VV).

Taulukko 8. Faktoripistemäerien keskiarvot ja hajonnat ryhmittäin ja F-arvo kullekin faktorille

Faktoripisteet		Ryhvät						F-arvo (5,426)
		OO	OK	OV	VO	VK	VV	
Kapitalismi/ sosialismi	\bar{x}	424	471	469	576	595	615	75.1
	s	86	78	70	82	82	88	
Moraalinen konformisuus	\bar{x}	515	476	484	523	486	485	1.8
	s	129	128	117	127	79	112	
Opinto- demokratia	\bar{x}	501	536	503	462	459	480	2.9
	s	136	127	123	134	85	111	
Kehitysuskoisuus	\bar{x}	513	501	503	505	476	483	1.0
	s	136	117	122	125	90	110	
Nykyisen järj. kannattaminen	\bar{x}	502	556	498	465	489	474	3.8
	s	122	95	143	124	112	129	

Kuvio 1. Opintosuunta-polueryhmien faktoripistemäerien keskiarvot eri faktoreilla

Taulukon 8 ja kuvion 1 mukaan yksityiset ryhmät kunkin ryhmän faktori-
pisteiden keskiarvojen mukaan poikkesivat toisistaan selvimmin kapitalismi/
sosialismifaktorilla, missä varianssianalyysin F-arvon suuruudeksi tuli peräti 75.1.
Tällä faktorilla erottuivat vasemmistolaiset selvästi oikeistolaisista, minkä lisäksi
myös eri opintoalojen edustajat poikkesivat toisistaan. Selvimmin omaksi ryh-
mäkseen erottuivat tällä faktorilla oikeistolaiset oikeistotieteilijät (OO).

Moraalisen konformisuuden faktorilla erottuivat oikeustieteilijät muista opis-
kelijoista ahdasmielisyyden suuntaan, mihin osaltaan varmaan opintosuunnan
vaikutuksen lisäksi on vaikuttanut tietyn perusasennerakenteen omaavien hen-
kilöiden hakeutuminen tälle opintosuunnalle.

Opintodemokratiafaktorilla osoittautuivat oikeistolaiset kansantaloustietei-
lijät eniten opintodemokratia-kielteisiksi, kun taas myönteisimmin siihen suhtautui-
vat vasemmistolaiset kansantaloustieteilijät. Tälläkin faktorilla oli selvästi huo-
mattavissa jako oikeiston ja vasemmiston kannattajiin.

Kehitysuskoisuuden faktorilla ei ollut suuriakaan eroja eri ryhmien välillä.
Tällä faktorilla meni oikeisto-vasemmisto jako sekaisin, sillä oikeustieteilijät
olivat eniten vailla kehitysuskoa, joka selittyy taas oppisuunnan vaikutuk-
sen ja sille hakeutumisen avulla.

Nykyisen järjestelmän kannatuksen faktorilla erottuivat taas oikeiston ja
vasemmiston opiskelijat toisistaan, mutta erot eri ryhmien välillä eivät olleet
kovinkaan suuria lukuunottamatta oikeistolaisia kansantaloustieteilijöitä (OK),
jotka selvimmin erottuivat nykyisten instituutioiden kannattajiksi. Lukijat saavat
itse päätellä mistä tämä johtuu.

Tarkasteltaessa eri ryhmien keskihajontoja ne ovat yleensä suurempia kuin
kaikkien mukana olleiden hajonnat (432 henkilön keskihajonnat eri faktoreilla
vaihtelivat 112:sta 126:een, faktoripisteet on laskettu koko aineistosta, mikä
käsitti em. 464 henkilöä, joista oli tässä analyysissä poissa puoluekantansa
ilmoittamattomat). Vain kapitalismi/sosialismifaktorilla olivat eri ryhmien sisäi-
set hajonnat selvästi pienempiä kuin koko otoksen. Keskihajontojen perusteella
ei muodostettuja ryhmiä voida pitää näillä asenneulottuvuuksilla kovinkaan
homogeenisina.

Taulukko 9. Erottelufunktioiden ominaisarvot

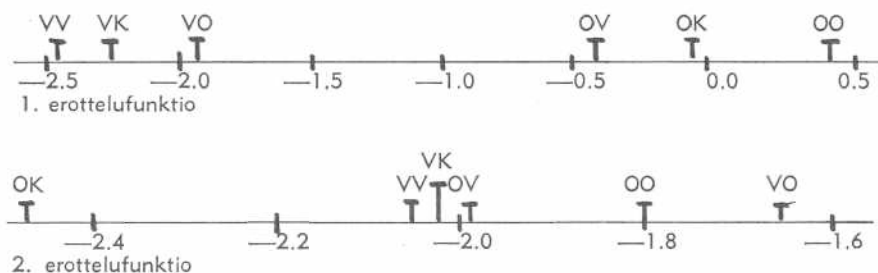
	ominaisarvo	%	
1. erottelufunktio	1.4599	96.1	
2. erottelufunktio	0.0506	3.3	
3. erottelufunktio	0.0065	0.4	Wilksin lambda = 0.383 F(25,1569) = 18.5
4. erottelufunktio	0.0034	0.2	
5. erottelufunktio	0.0003	0.0	
	1.5207	100.0	

Erottelufunktioiden ominaisarvojen mukaan (Taulukko 9) ovat vain kaksi ensimmäistä erottelufunktiota huomionarvoisia ja näistäkin ensimmäinen erottelufunktio on selvästi toista suurempi. Kokonaiserottelu sai F-arvon 18.5 (25,1569), mikä on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Taulukko 10. Erottelufunktioiden skaalatut ominaisvektorit

	Erottelufunktiot				
	1.	2.	3.	4.	5.
Kapitalismi/sosialismi	-22.9	-2.2	3.8	1.4	-0.4
Moraalinen konformisuus	4.3	10.5	15.8	-1.7	8.1
Opintodemokratia	10.9	-8.2	4.8	15.4	7.6
Kehitysuskoisuus	6.0	3.6	9.3	7.7	-16.0
Nyk. järj. kannattaminen	9.5	-13.0	9.8	-10.9	-2.6

Kuvio 2. Analyysiryhmien keskiarvojen sijoittuminen kahdelle ensimmäiselle erottelufunktiolle

Erottelufunktioiden skaalattujen ominaisvektorien (Taulukko 10) mukaan ensimmäinen erottelufunktio on selvimminkin kapitalismi/sosialismi-vastakohtaisuutta sisältävä ja toisaalta se sisältää myös opintodemokratiafaktorin ja nykyisen järjestelmän kannattamisen faktorin. Kuvio 2 ilmenee, että tämä erottelufunktio erottaa vasemmistolaiset ja oikeistolaiset selvästi toisistaan erilleen. Kummassakin ryhmässä on vielä sama sisäinen järjestys eri alaryhmillä: muut valtiotieteilijät, kansantaloustieteilijät ja oikeustieteilijät. Täten voidaan osoittaa opintoalan selvä vaikutus poliittisiin asenteisiin muiden valtiotieteilijöiden ollessa erottelufunktiolta »radikaalisimpia» ja vastaavasti oikeustieteilijöiden ollessa »konservatiivisempia» sekä vasemmistossa että oikeistossa.

Erottelufunktiota tarkasteltaessa on kuitenkin muistettava, että kuvion 1 mukaan ensimmäisellä erottelufunktiolla suuria arvoja saaneilla faktoreilla oikeistolaiset ja vasemmistolaiset erosivat faktoripistemäärien keskiarvojen suhteen opintodemokratia- ja nykyisen järjestelmän kannattamisen faktorilla toisistaan vain erittäin vähän.

Taulukko 11. Analyysiryhmien keskiarvot ja hajonnat kahdella ensimmäisellä erottelufunktiolla

Analyysiryhmät	Keskiarvot		Hajonnat	
	1.	2.	1.	2.
OO	0.38	—1.80	1.0	1.1
OK	0.01	—2.44	0.9	0.9
OV	—0.30	—2.00	0.9	1.1
VO	—1.97	—1.66	1.2	1.0
VK	—2.28	—2.00	1.0	0.7
VV	—2.49	—2.02	1.0	0.8

Toisella erottelufunktiolla muodostavat vasemmistolaiset valtiotieteilijät (VV) ja kansantaloustieteilijät (VK) sekä oikeistolaiset valtiotieteilijät (OV) kiinteän ryhmän, josta toisaalle erottuvat oikeustieteilijät (OO ja OV) ja toisaalle oikeistolaiset kansantaloustieteilijät (OK). Tähän erotteluun vaikuttavat ensi sijassa oikeustieteilijöiden moraalinen konformisuus ja oikeistolaisten kansantaloustieteilijöiden nykyisen järjestelmän kannattaminen (vrt. Kuvio 1). Kun keskiarvojen lisäksi tarkastellaan eri ryhmien hajontoja tällä erottelufunktiolla, menevät ryhmät huomattavasti päällekkäin (Taulukko 11).

Eri faktoreiden erotteluvoimakkuutta tarkasteltaessa on luonnollisesti ensimmäinen faktori (kapitalismi/sosialismi) selvästi parhaiten erotteleva. Tämän muuttujan lisäksi tuo erottelumalliin eniten lisäerottelua opintodemokratiafaktori, mikä oli taulukon 8 mukaan yksityisistä faktoreista erottelukyvyltään vasta kolmanneksi suurin, sillä siinä nykyisen järjestelmän kannattamisen faktorin pisteiden keskiarvojen mukaan laskettu F-arvo oli 3.8 ja opintodemokratiafaktorilla 2.9. Näiden kahden faktorin (kapitalismi/sosialismi ja opintodemokratia) jälkeen seuraavat erotteluvoimakkuutta lisäävinä muut faktorit seuraavassa järjestyksessä: nykyisen järjestelmän kannattaminen, kehitysuskaisuus ja moraalinen konformisuus.

Erotteluanalyysi näillä ryhmillä suoritettiin myös käyttäen muuttujina kaikkia 33 faktorointiin hyväksytyä väittämää. Tällöin ensimmäisen erottelufunktion ominaisarvo oli 75.3 % kaikkien viiden erottelufunktioiden ominaisarvojen summasta ja toisen vastaava luku 15.3 %. Ensimmäisellä erottelufunktiolla erottuivat oikeistolaiset ryhmät vasemmistolaisista siten, että kummassakin ryhmässä oli alaryhmien järjestyksenä oikeustieteilijät, kansantaloustieteilijät ja muut valtiotieteilijät. Ensimmäinen erottelufunktio voitiin yksityisten muuttujien perusteella katsoa kapitalismi/sosialismiulottuvuutta heijastavaksi.

Toisella erottelufunktiolla olivat ryhmät järjestyksessä OK, OV, VK, VV, OO ja VO, joista OK ja OV erottuivat selvimmin muista. Tämän erottelufunktion

sisältö voidaan tulkita reformipyrkimyksen ulottuvuudeksi. Yksityisistä muuttujista oli suurin erottelukyky väittämällä n:o 7 »Valtion olisi saatava suunnitella ja ohjata tuotantoa nykyistä enemmän» ja tämän lisäksi toivat tähän erotteluun malliin erotteluvoimakkuutta muuttajat seuraavassa järjestyksessä: 30 »Oikeuslaitoksemme ei kohtele kaikkia henkilöitä samalla tavoin», 14 »Paras keino saada maamme taloudellista tilaa parannetuksi on yksityisyritteliäisyyden suosiminen», 9 »Nykyinen talousjärjestelmämme riistää työntekijöiltä heille kuuluvan osan voitosta», 11 »Suurteollisuuden sosialisointi johtaa tuotannon lamaantumiseen», 17 »Rikollisemme tuomitaan liian ankariin rangaistuksiin», 24 »Suomen ei tulisi tukea kehitysmaita nykyistä enemmän». Nämä muuttujat olivat tunnusomaisia joko kapitalismi/sosialismi- tai kehitysuskoisuusulottuvuudelle.

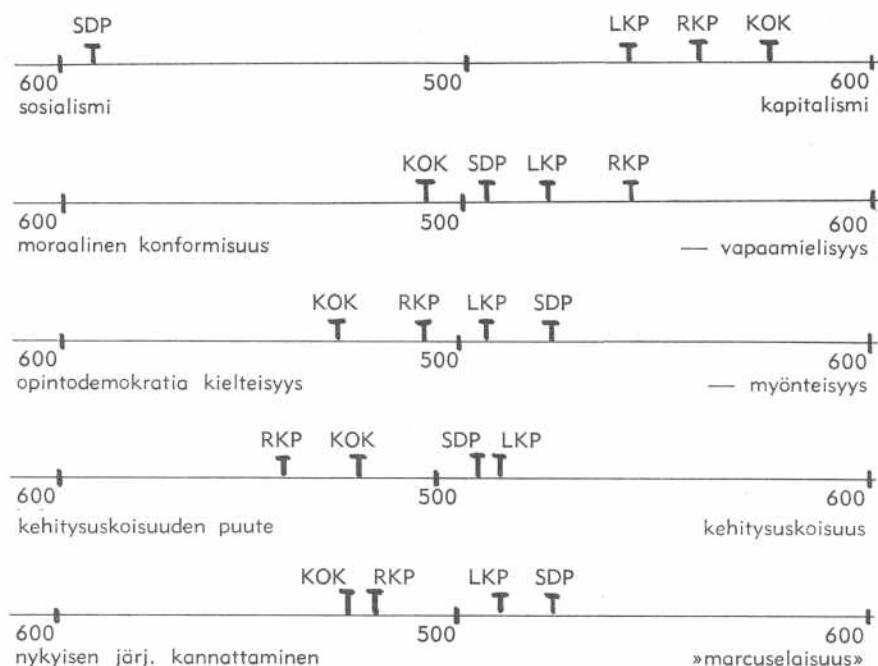
Erotteluanalyysi puolueryhmillä

Toinen erotteluanalyysi suoritettiin jakamalla aineisto vain puolueryhmiin. Tällöin mukaan otettiin vain SDP:n, LKP:n, RKP:n ja KOK:n kannattajat, koska muista puolueista ei tullut tarpeeksi kannattajia otokseen. Puolue ryhmät erotuivat toisistaan samoilla faktoreilla kuin edellä käsitellyt yhdistetyt opintoala/puolue ryhmät. Kapitalismi/sosialismi erotteli yksityisistä muuttujista parhaiten puolue ryhmät toisistaan (Taulukko 12 ja Kuvio 3), mutta seuraavaksi tuli nyt opintodemokratiafaktori nykyisen järjestelmän kannattamisen faktorin sijaan.

Taulukko 12. Faktoripistemäärien keskiarvot ja hajonnat puolueittain ja F-arvo kullekin faktorille

Faktoripisteet		Puolueet				F-arvo (3,392)
		KOK	RKP	LKP	SDP	
Kapitalismi/ sosialismi	\bar{x}	429	448	466	590	104.2
	s	82	89	75	83	
Moraalinen konformisuus	\bar{x}	507	456	485	496	1.5
	s	132	130	115	113	
Opinto- demokratia	\bar{x}	523	500	486	467	5.1
	s	137	121	129	109	
Kehitysuskoisuus	\bar{x}	518	539	484	486	3.0
	s	135	159	105	106	
Nykyisen järj. kannattaminen	\bar{x}	521	520	487	477	3.6
	s	128	86	127	124	

Kuvio 3. Puolueyhmiem faktoripistemäärien keskiarvot eri faktoreilla

Eri puolueiden kannattajajoukot vaikuttivat poliittisilta asenteiltaan sangen heterogeenisilta, sillä vain kapitalismi/sosialismifaktorilla oli kaikkien puolueiden faktoripistemien hajonta pienempi kuin 100. Tämän lisäksi vain RKP:n kannattajien hajonta nykyisen järjestelmän kannattamisen faktorilla oli pienempi 100.

Taulukko 13. Erottelufunktioiden ominaisarvot

	ominaisarvo	%	
1. erottelufunktio	1.5204	97.8	Wilksin lambda = 0.384 F(15,1071) = 29.6
2. erottelufunktio	0.0226	1.5	
3. erottelufunktio	0.0105	0.7	
	1.5207	100.0	

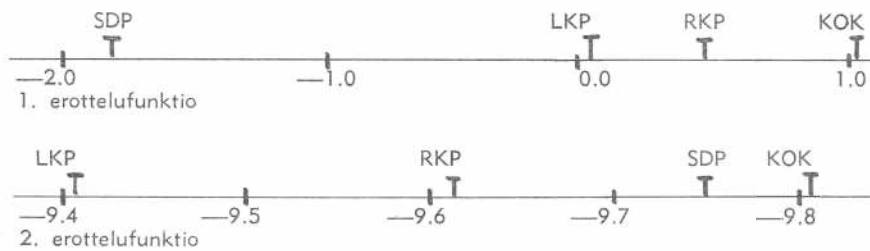
Puolueyhmittäin suoritettussa erotteluanalyytissa ensimmäisen erottelufunktion ominaisarvo kaikkien kolmen erottelufunktioiden ominaisarvojen summasta oli suhteellisesti vielä suurempi kuin edellisessä tapauksessa, sillä peräti 97.8 % ominaisarvojen summasta oli tämän erottelufunktion osuus (Taulukko 13).

Taulukko 14. Erottelufunktioiden skaalatut ominaisvektorit

	1.	2.	3.
Kapitalismi/sosialismi	—22.2	— 5.0	1.4
Moraalinen konformisuus	3.9	—12.3	—13.5
Opintodemokratia	12.2	— 9.0	— 2.3
Kehitysuskoisuus	6.4	—11.2	11.9
Nyk. järj. kannattaminen	10.1	— 7.6	3.9

Taulukko 15. Puolueyhmiön keskiarvot ja hajonnat erottelufunktiolla

	Keskiarvot			Hajonnat		
	1.	2.	3.	1.	2.	3.
KOK	1.00	—9.81	0.46	0.9	1.1	1.1
RKP	0.60	—9.62	0.88	1.2	0.8	1.2
LKP	0.05	—9.41	0.43	0.9	0.9	0.8
SDP	—1.79	—9.76	0.49	1.1	1.0	0.9

Kuvio 4. Puolueyhmiön keskiarvojen sijoittuminen kahdelle ensimmäiselle erottelufunktiolle

Ensimmäinen erottelufunktio, joka erotteli puolueyhmiöt ns. ideologisen perusjärjestyksen⁴ mukaan, oli sisällöltään samanlainen kuin edeltävissäkin erotteluanalyyseissä (Taulukko 14). Kuvion 4 ja Taulukon 15 mukaan LKP:n, RKP:n ja KOK:n ryhmät menevät hajonnoiltaan päällekkäin, mutta SDP:n ryhmä erottuu selvästi näistä muista ryhmistä.

Toinen erottelufunktio oli sisällöltään ja puolueiden kannattajaryhmien sijoittumiseltaan (Kuvio 4 ja Taulukot 14 ja 15) hyvin epäselvä, eikä sille liene löydettävissä tyhjentävää selitystä.

Eri faktoreiden erotteluvoimakkuus tässä puolueyhmiöittäin suoritetussa erotteluanalyyseissä tarkasteltuna kunkin faktorin erottelukykyä lisäävää vaikutusta

on samassa järjestyksessä kuin yksityisten faktoreidenkin erotteluvoimakkuus: kapitalismi/sosialismi, opintodemokratia, nykyisen järjestelmän kannattaminen, kehityssukoisuus ja moraalinen konformisuus (vrt. Taulukko 12).

Kaikkien 33 väittämän erotteluanalyysiin voitiin ottaa vain kolmen puolueen kannattajat, koska RKP:n kannattajia (24) oli otoksessa vähemmän kuin muutujia (33). Kolmen ryhmän tapauksessa saadaan vain kaksi erottelufunktiota. Näistä ensimmäinen oli nytkin ominaisarvoltaan selvästi toista suurempi ja sen osuus on 93.8 %. Puolueiden keskiarvot ryhmittäytyivät tällä ensimmäisellä erottelufunktiolla ideologiseen perusjärjestykseen (KOK, LKP ja SDP). Sisällöltään tämäkin ensimmäinen erottelufunktio heijastaa voimakkaimmin kapitalismi/sosialismi-ulottuvuutta. Toinen erottelufunktio voidaan tulkita reformin halukkuuden ulottuvuudeksi ja siinä erottuivat LKP:n kannattajat sekä KOK:n että SPD:n kannattajista, jotka eivät keskiarvon suhteen poikenneet kovinkaan paljon toisistaan. LKP:n kannattajien välimatka muiden puolueiden kannattajiin ei ollut tällä erottelufunktiolla kuitenkaan huomattava, sillä hajonnat huomioon ottaen kaikkien mukana olleiden ryhmien jakautumat menivät selvästi päällekkäin.

Tässä puolueyhmäanalyysissä voidaan tarkastella myös yksittäisten väittämien erotteluvoimakkuutta. Tällöin siis ensinnä esitettyihin väittämiin tuo aina seuraavaksi ilmoitettu eniten uutta erotteluvoimakkuutta eli kokonaiserottelu kasvaa mahdollisimman nopeasti muuttujia tässä järjestyksessä malliin lisättäessä. Erottelukykyisin on väittämä n:o 7 »Valtion olisi saatava suunnitella ja ohjata tuotantoa nykyistä enemmän», sitten 9 »Nykyinen talousjärjestelmä riistää työntekijöiltä heille kuuluvan osan voitosta», 14 »Paras keino saada maamme taloudellista tilaa parannetuksi on yksityisyrityksien suosiminen», 29 »Oikeisto on käyttänyt kirkkoa etujensa ajamiseen», 27 »Pasifistit eivät ole isänmaallisia henkilöitä», 11 »Suurteollisuuden sosialisointi johtaa tuotannon lamaantumiseen», 6 »Yksi ääni — yksi mies -periaate yliopistohallinnossa ei ole liian pitkälle menevä vaatimus». Suurin osa näistä väittämistä on tunnusomaisia kapitalismi/sosialismi-ulottuvuudelle, minkä lisäksi väittämiä on sekä reformihalukkuuden ulottuvuudelta että opintodemokratia-ulottuvuudelta.

Yhteenveto

Yleisinä johtopäätöksinä voidaan ensiksikin todeta opintosuunnan selvä vaikutus sekä puoluekannan muuttamisen suuntaan että myös poliittisiin asenteisiin. Edellinen näkyy jo alkeellisen ristiintaulukoinninkin tasolla, mutta vaikutus asenteiden tasolla tulee selvästi näkyviin vasta diskriminanttianalyysissä. Asennealueella suhtautuminen nykyiseen taloudelliseen järjestelmään, sen kritiikki ja kehittäminen sosialistiseen suuntaan muodostavat selvimmän vedenjakajan opiskelijoiden puolue- ja myös opintosuuntaryhmissä.

Tämän tutkimuksen asenneulottuvuuksien validisuutta tukevat jotkut aikaisemmat tutkimukset opiskelijain asenteista maassamme. Tällaisia tutkimuksia ovat esim. Isto Ruoppilan ja Reijo Aholan tutkimukset.⁵ Esimerkiksi Ruoppilan kova helläluontoisuus- ja vähemmistöaggressiofaktorit ovat ilmeisestikin sukua meidän tutkimuksemme kehitysuskoisuuden ja moraalisen konformisuuden faktoreille. Samoin on selvää vastaavuutta Ruoppilan taloudellisen radikalismiin ja tutkimuksemme kapitalismi/sosialismi faktorin välillä. Samoin meidän saamillamme faktoreilla on selvästikin havaittavissa yhtäläisyyksiä Aholan taloudellisen radikaalisuuden ja tuloerojen tasauksen faktoreihin. Yhteydet ovat luonnollisia, sillä onhan kaikkien tutkimusten asenneväittämien »kantasänä» useimmassa tapauksessa Eysenckin klassinen tutkimus, joka keskittyi konservatismi/radikalismi- ja kovaluontoisuus/helläluontoisuusdimensioille.⁶

Eysenckin perspektiivistä katsoen tutkimuksemme vahvistaa käsitystä että ylioppilasryhmittymien muodostumisen ja kannattamisen perustana on pikemminkin »poliittisempi» konservatismi/radikalismi-ulottuvuus kuin »sosiaalisempi» kova/helläluontoisuus-ulottuvuus.

LÄHDEVIITTEET

¹ Yrjö-Paavo Häyrynen, Suuntautuminen akateemisiin opintoihin, Helsingin yliopiston Sosiaalipoliittikan laitoksen monistesarja n:o 7/1967, s. 7.

² Ks. Touko Markkanen, Sosiaaliset ja psykologiset faktorit väkijuomien käytön selittäjänä, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimusseloste, syyskuu 1964, s. 6—7.

³ Erotteluanalyysista tarkemmin esim: William Cooley — Paul Lohnes, *Multivariate Procedures for the Behavioral Science*, New York 1962, M. G. Kendall, *A Course in Multivariate Analysis*, London 1965 ja Seppo Sarna, *Erotteluanalyysin periaatteet ja käyttömahdollisuudet*, Tilastotieteen laudatur-tutkielma Helsingin yliopisto 1967.

⁴ Ideologisesta perusjärjestyksestä ks. Olavi Borg, *Suomen puolueideologiat*, Helsinki 1964, s. 119—120.

⁵ Isto Ruoppila, Nuorten ja varttuneiden opiskelijoiden väliset asenne-erot eräissä ylioppilaspohjaisissa oppilaitoksissa, *Studies in Education, Psychology and Social Research*, 15, Jyväskylä 1967. Reijo Ahola, »Radikaalit ja konservatiivit», Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin pro gradu -tutkielma, syksy 1968.

⁶ H. J. Eysenck, *The Psychology of Politics*, London 1954.